

Київський університет імені Бориса Грінченка

ПОДШИВАЙЛОВ ФЕДІР МИХАЙЛОВИЧ

УДК 159.9:378(043.3)

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Київському університеті імені Бориса Грінченка.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Сергєєнкова Оксана Павлівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
завідувач кафедри загальної, вікової та
педагогічної психології.

Офіційні опоненти: дійсний член НАПН України,
доктор психологічних наук, професор
Яценко Тамара Семенівна,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
завідувач кафедри практичної психології;

кандидат психологічних наук, професор
Хомич Галина Олексіївна,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди», завідувач кафедри психології.

Захист відбудеться 23 грудня 2015 року о 12:30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.04 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-Б.

Автореферат розісланий «___» листопада 2015 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. П. Кутішенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах сучасного надзвичайно динамічного, глобалізованого та уніфікованого соціуму постійно змінюються соціальні орієнтири, які спрямовують розвиток людства. За цих обставин особливо гостро постає проблема збереження особистісної цілісності та індивідуальної неповторності людини, що, зокрема, забезпечуються мотиваційною сферою її особистості. Основні риси людини як члена суспільства закладаються під час навчання в системі освіти, де відбувається розвиток мотиваційної сфери особистості. Мотиваційна сфера особистості студента є визначальною для його становлення як професіонала – фахівця, що постійно розвивається задля суспільного блага. Особливої актуальності психологічна проблематика розвитку мотиваційної сфери набуває стосовно навчально-професійної діяльності студента, під час якої закладаються основи майбутнього професіоналізму. Психолого-педагогічна теорія і практика потребують виявлення психологічних чинників розвитку мотиваційної сфери особистості студента, які б визначили шляхи досягнення стійкості, цілісності й гармонійного розвитку людської особистості та індивідуальності в освітньому середовищі.

Мотивація як важливий психічний феномен регулятивної сфери особистості розглядалась у багатьох напрямках психології. Проблемі мотивів та мотивації присвячено дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних авторів (В. Г. Асеев, Дж. Аткинсон, В. К. Вілюнас, Є. П. Ільїн, В. І. Ковальов, О. М. Леонтєв, М. Ш. Магомед-Емінов, Д. К. Мак-Клелланд, Д. М. Узнадзе, Х. Хекхаузен, В. Д. Шадріков тощо). У контексті мотиваційної сфери досліджувались потреби як внутрішні джерела активності людини, природа мотиву та мотивації, різновиди мотиваційних утворень, онтогенетичні аспекти мотиваційної сфери особистості, мотивація у теоріях спілкування, мотиви просоціальної та девіантної поведінки людини, мотивація учбової та професійної діяльності особистості.

Проблема розвитку мотиваційних феноменів займає провідне місце у психолого-педагогічних дослідженнях, присвячених вивченню різноманітних аспектів учбової мотивації учнів загальноосвітніх шкіл та студентів вищих педагогічних навчальних закладів (Р. С. Вайсман, Ж. П. Вірна, А. І. Гебос, О. С. Гребенюк, Ф. М. Рахматуліна, А. О. Реан, П. М. Якобсон). Розвиток мотиваційної сфери студентів – майбутніх психологів став предметом досліджень упродовж останніх років: вивчалась мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації особистості (Ж. П. Вірна), психологічна корекція проявів дестабілізуючого впливу безсвідомого рівня психіки на якість професійної підготовки психологів (Т. С. Яценко), консультативна діяльність психолога у вищих навчальних закладах (Г. О. Хомич).

Аналіз актуальності та стану розробленості проблеми психологічних чинників розвитку мотиваційної сфери особистості в психолого-педагогічній науці та практиці обумовлює необхідність вирішення протиріч між стабільністю мотиваційної сфери як центрального фактору збереження цілісності особистості і педагогічними стереотипами щодо обов'язкового формування тих чи інших особистісних утворень; між важливістю врахування психологічних чинників розвитку мотиваційної сфери особистості кожного студента і відсутністю

спрямованості професійної підготовки студентів на проектування власної освітньої і професійної діяльності; між запитом суспільства на фахівця-психолога, спроможного надавати кваліфіковану допомогу клієнту у вирішенні його різноманітних психологічних проблем, у тому числі, пов'язаних із мотиваційною сферою особистості, та відсутністю науково обґрунтованих психологічних чинників її розвитку, а також засобів аналізу, усвідомлення, розуміння й розвитку майбутнім психологом своїх власних мотиваційних утворень.

Аналіз теоретико-методологічних джерел з досліджуваної проблеми виявив відсутність єдиної концепції мотиваційної сфери особистості, недостатню розробленість наукових підходів щодо розвитку мотиваційної сфери особистості у всіх її проявах. Проблема психологічних чинників розвитку мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів залишилась поза увагою психологічних досліджень.

Отже, важливого теоретичного і прикладного значення набуває поглиблене вивчення сутності та структури мотиваційної сфери особистості, обґрунтування чинників, критеріїв, показників, умов, засобів, властивостей, індивідуально-типологічних особливостей розвитку мотиваційної сфери особистості студента-психолога. Вищезазначені аспекти зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості майбутнього психолога»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано у межах комплексної теми науково-дослідної роботи Київського університету імені Бориса Грінченка «Філософські, освітологічні та методичні засади компетентісної особистісно-професійної багатопротиповільної університетської освіти» (державний реєстраційний номер 0110U006274). Тему дисертації затверджено вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 2 від 26.02.2015 р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 28.04.2015 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості майбутнього психолога.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми мотиваційної сфери особистості, визначити базові поняття та побудувати модель мотиваційної сфери особистості.
2. Обґрунтувати психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості майбутнього психолога.
3. Емпірично дослідити особливості мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів.
4. Побудувати типологію особистості студентів-психологів на основі виявлених особливостей їхньої мотиваційної сфери.
5. Розробити програму оптимізації розвитку мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів.

Об'єкт дослідження – мотиваційна сфера особистості.

Предмет дослідження – психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості майбутнього психолога.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: концептуальні положення особистісно-орієнтованого (М. Й. Боришевський, С. Д. Максименко, В. Г. Панок, Г. К. Радчук, К. Роджерс, М. В. Савчин, та ін.); системно-діяльнісного (Б. Г. Ананьєв, Л. С. Виготський, В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін, Д. О. Леонт'єв, О. М. Леонт'єв, К. К. Платонов, А. В. Петровський та ін.); функціонального (Л. І. Анциферова, О. О. Асмолов, Д. М. Узнадзе та ін.) підходів до проблеми становлення та розвитку особистості; дослідження професійного розвитку та готовності до професійної діяльності (О. І. Бондарчук, Н. В. Володарська, Ж. П. Вірна, В. О. Моляко, В. В. Рибалка, В. А. Семиченко, О. П. Сергеєнкова, Н. А. Побірченко, М. І. Томчук, Н. В. Чепелева, В. І. Юрченко та ін.); положення про вікові закономірності розвитку (Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, В. В. Давидов), підхід до розуміння явища мотивації як процесу (Є. П. Ільїн, Т. С. Кудріна, Х. Хекхаузен) та мотиваційної сфери як системи мотиваційних утворень (Р. С. Немов, В. І. Ковальов), вчення про учбову мотивацію (П. М. Якобсон), вчення про аксіогенез особистості у процесі навчання у вищому навчальному закладі (Г. К. Радчук, З. С. Карпенко), положення про мотивацію та її суб'єктивність у контексті розвитку особистості й індивідуальності (О. П. Сергеєнкова).

Для досягнення мети та реалізації завдань було використано комплекс **методів**: *теоретичні* – аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, порівняння для розкриття сутності та визначення базових понять досліджуваної проблеми, структурування, моделювання для розробки моделі мотиваційної сфери особистості та виявлення психологічних чинників її розвитку, класифікація для побудови типології студентів за показниками мотиваційної сфери особистості; *емпіричні* – включене лонгітюдне спостереження, анкетування, бесіда, інтерв'ю, психодіагностичні методики, констатувальний експеримент для вивчення особливостей мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів; *кількісної обробки даних* – визначення середніх значень, відсоткових співвідношень, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена для виявлення кореляційних зв'язків між досліджуваними показниками мотиваційної сфери, L-критерій Пейджа для дослідження динаміки показників мотиваційної сфери особистості студентів упродовж навчання, U-критерій Манна-Уїтні для виявлення відмінностей між вибірками досліджуваних, дисперсійний аналіз для з'ясування типологічних відмінностей студентів за показниками мотиваційної сфери особистості.

Експериментальна база дослідження. Дослідження здійснювалось упродовж 2010–2015 років в Інституті людини Київського університету імені Бориса Грінченка. В емпіричному дослідженні взяли участь 274 студенти спеціальностей «Практична психологія» та «Психологія» I–IV років навчання. Окремо для поглибленого аналізу емпіричних даних із основної вибірки було виділено 40 досліджуваних, лонгітюдне вивчення мотиваційної сфери яких здійснювалось упродовж чотирьох років з першого по четвертий курс.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що: *вперше* визначено поняття мотиваційної сфери особистості як центру простору особистості, де перетинаються всі особистісні властивості, що визначають характер мотиваційних процесів, і який задає спрямованість, забезпечує стійкість, стабільність та цілісність особистості; обґрунтовано модель мотиваційної сфери особистості, що включає в себе орієнтаційну, мобілізаційну, актуалізаційну та реалізаційну складові, які циклічно змінюють одна одну; узагальнено чинники розвитку мотиваційної сфери особистості (уявлення про мотиваційну сферу, її структуру, механізми, властивості, відображені у моделі мотиваційної сфери особистості; уміння виявляти і задіювати свої власні ресурси у процесі діяльності; оволодіння у процесі навчання способами моделювання психологічних явищ і побудови типологій особистості; цінності та смисли, що закладені в освітній процес); розроблено метод аналізу нелінійного зв'язку суміжних параметрів мотиваційної сфери особистості для побудови типології особистості; побудовано дві типології особистості студентів за показниками «адаптивність–перфекціонізм» та «учбова мотивація»; *удосконалено* діагностичний інструментарій вивчення мотиваційної сфери особистості студентів, а також типологію особистості за показником «мотивація досягнення»; *подальшого розвитку набули* аксіоматичні уявлення про понятійну базу проблеми мотиваційної сфери особистості; визначення понять «мотив», «мотивація», «потреба», «когнітивний контроль» тощо; *розширено* набір показників мотиваційної сфери особистості.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробці типологій студентів за показниками мотиваційної сфери, використання яких забезпечить можливість оптимізації освітнього процесу підготовки майбутніх психологів. Апробований у дослідженні діагностичний інструментарій створює засади моніторингу психологічних чинників розвитку мотиваційної сфери особистості студентів. Матеріали дисертаційної роботи можуть бути використані у практичній діяльності психологічної служби системи освіти для психологічного супроводу ефективного розвитку мотиваційної сфери особистості учнів та студентів, у системі підготовки та підвищення кваліфікації фахівців з психології під час вивчення навчальних дисциплін «Педагогічна психологія», «Вікова психологія», «Загальна психологія», «Психодіагностика», «Експериментальна психологія», «Психологія вищої школи» та спецкурсів з проблеми психології мотивації.

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** в освітній процес Київського університету імені Бориса Грінченка (довідка № 165/1-н від 10.06.2015р.), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 2805 від 03.09.2015 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 06/2379 від 15.10.2015 р.) та в науково-дослідну діяльність Інституту обдарованої дитини НАПН України (довідка № 02-15/298 від 14.09.2015 р.).

Особистий внесок здобувача у працях, написаних у співавторстві, полягає у визначенні вихідних та базових понять мотиваційної сфери особистості, розробці моделі мотиваційної сфери особистості, визначенні чинників розвитку мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів та побудові типологій особистості за

показниками «мотивація досягнення», «адаптивність–перфекціонізм», «учбова мотивація».

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційної роботи було представлено у доповідях на міжнародних науково-практичних конференціях: «Психологічні проблеми творчості» (м. Київ, 2014, 2015); «Обдаровані діти – інтелектуальний потенціал держави» (м. Київ, 2014, 2015); «Urgent Problems of Pedagogy and Psychology» (м. Будапешт, Угорщина, 2015); «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД» (м. Переяслав-Хмельницький, 2013); *всеукраїнських* науково-практичних конференціях: «Науково-методичне забезпечення психолого-педагогічного моніторингу особистісного розвитку інтелектуально обдарованих старшокласників» (м. Київ, 2015); «Актуальні проблеми практичної психології» (м. Глухів, 2014); «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (м. Київ, 2012); «Ціннісно-сміслові орієнтири студентської молоді» (м. Київ, 2011); «Студентське врядування – середовище розвитку демократичної культури громадянського суспільства» (м. Київ, 2010).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено у 16 публікаціях (13 одноосібних і 3 у співавторстві), з яких 6 – у наукових фахових виданнях України у галузі психології, 2 – у періодичних наукових фахових виданнях іноземних держав.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 225 найменувань (з них 18 – іноземною мовою) та 3 додатків на 28 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 238 сторінок. Основний зміст викладено на 185 сторінках. Робота містить 15 таблиць, 12 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи; розкрито методологічні та теоретичні засади дослідження, висвітлено наукову новизну і практичне значення дисертаційної роботи; наведено відомості про впровадження й апробацію результатів дослідження, їх висвітлення у публікаціях, представлено дані щодо структури й обсягу дисертації.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні засади мотиваційної сфери особистості студента**» проаналізовано основні підходи до вивчення проблеми мотивації у сучасній психології, на основі аксіоматичного підходу до аналізу понятійної бази досліджуваної проблеми визначено вихідне поняття «нужда» та базові поняття «потреба», «бажання», «мотив», «мотивація», «мотиваційна сфера особистості», обґрунтовано модель мотиваційної сфери особистості, структуровано психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості майбутнього психолога.

Проблема мотиваційної сфери особистості у сучасних психологічних дослідженнях розглядається здебільшого у контексті вивчення спонукальних механізмів активності людини, значна увага приділяється вивченню потреб, мотивів і мотивації як рушійних сил поведінки та діяльності особистості (В. Г. Асеев,

Дж. Аткинсон, В. К. Вілюнас, І. А. Джидарьян, Б. І. Додонов, Є. П. Ільїн, Д. А. Леонтєв, О. М. Леонтєв, Б. Ф. Ломов, М. Ш. Магомед-Емінов, В. С. Магун, Д. Мак-Клелланд, А. Маслоу, В. Н. Мясіщев, Г. Олпорт, А. В. Петровський, К. К. Платонов, С. Л. Рубінштейн, П. В. Симонов, Д. М. Узнадзе, З. Фройд, Е. Фромм, Х. Хекхаузен та ін.). Мотиваційно-сміслова сфера особистості вивчалась в контексті аксіогенезу І. М. Галяном, В. Г. Дуб, З. С. Карпенко, Г. К. Радчук, у контексті професіоналізації особистості – Ж. П. Вірною.

З огляду на велику кількість різноспрямованих досліджень проблеми мотивації (як теоретичних, так і експериментальних) для аналізу було виділено найсуттєвіші поняття (потреба, мотив, мотивація, потяг, бажання, намір, спрямованість, нахил, схильність, інтерес, захоплення, пошукова активність, орієнтувально-пошукова діяльність, установка, індивідуальний стиль діяльності, аперцепція, цінності, ціннісні орієнтації, сенс, смисли, ціннісно-сміслова сфера, аксіогенез, аксіологія, світогляд, картина світу, актуалізація тощо), за допомогою яких описується мотиваційна сфера особистості. У визначеннях зазначених понять було виявлено цілий ряд суперечностей та неоднозначностей, тому для впорядкування понятійної бази було застосовано аксіоматичний підхід (Л. І. Подшивайлова, М. О. Кияшко), що дозволило систематизувати накопичені знання про мотиваційну сферу особистості.

Вихідним поняттям стосовно мотиваційної сфери виступає поняття «нужда». Нужда є об'єктивною властивістю організму як відкритої системи, що відображає нестачу в чомусь зовнішньому і спонукає організм до взаємодії з оточуючим середовищем; потреба є опредмеченою, конкретизованою у психіці (але не у свідомості) нуждою. При наповненні афективною енергією нужди виникає потяг, при наповненні афективною енергією потреби – бажання. Мотивація – це динамічний процес конкретизації, усвідомлення потреби, виникнення бажання, утворення мотиву та формування наміру здійснити задоволення потреби, при цьому весь мотиваційний процес може займати доли секунди, і його окремі складові не завжди розгорнуто актуалізуються у свідомості людини. Мотив – це усвідомлена потреба, яка супроводжується бажанням її задовольнити; намір – результат усвідомлення і обґрунтування плану дій, спрямованих на задоволення потреби. Когнітивний контроль – свідомий процес залучення афективної енергії (тобто фізичної енергії організму, опосередкованої бажаннями) для виконання дій, спрямованих на задоволення усвідомленої потреби; когнітивний контроль певною мірою супроводжує мотиваційний процес, починаючи з формування бажання. Мотиваційна сфера особистості – це ядро (центр) простору особистості, у якому перетинаються всі осі координат (особистісні властивості), що визначають характер мотиваційних процесів. Мотиваційна сфера визначає спрямованість, забезпечує стійкість, стабільність та цілісність особистості за рахунок регуляції спонукальних сил будь-якої активності людини.

Застосування аксіоматичного підходу до побудови моделі мотиваційної сфери особистості дало можливість виділити необхідні та достатні критерії для теоретичного аналізу досліджуваного феномену: критерій рівня усвідомлення (на шкалі неусвідомлюване – свідоме), критерій вродженості – набутості, критерій

функціональності, критерій онтогенетичної послідовності. Застосування виділених критеріїв дозволило структурувати мотиваційні феномени та виділити чотири складові мотиваційної сфери особистості: орієнтаційну, мобілізаційну, актуалізаційну й реалізаційну, які послідовно переходять одна в одну, утворюючи чотирьохтактний цикл (рис. 1).

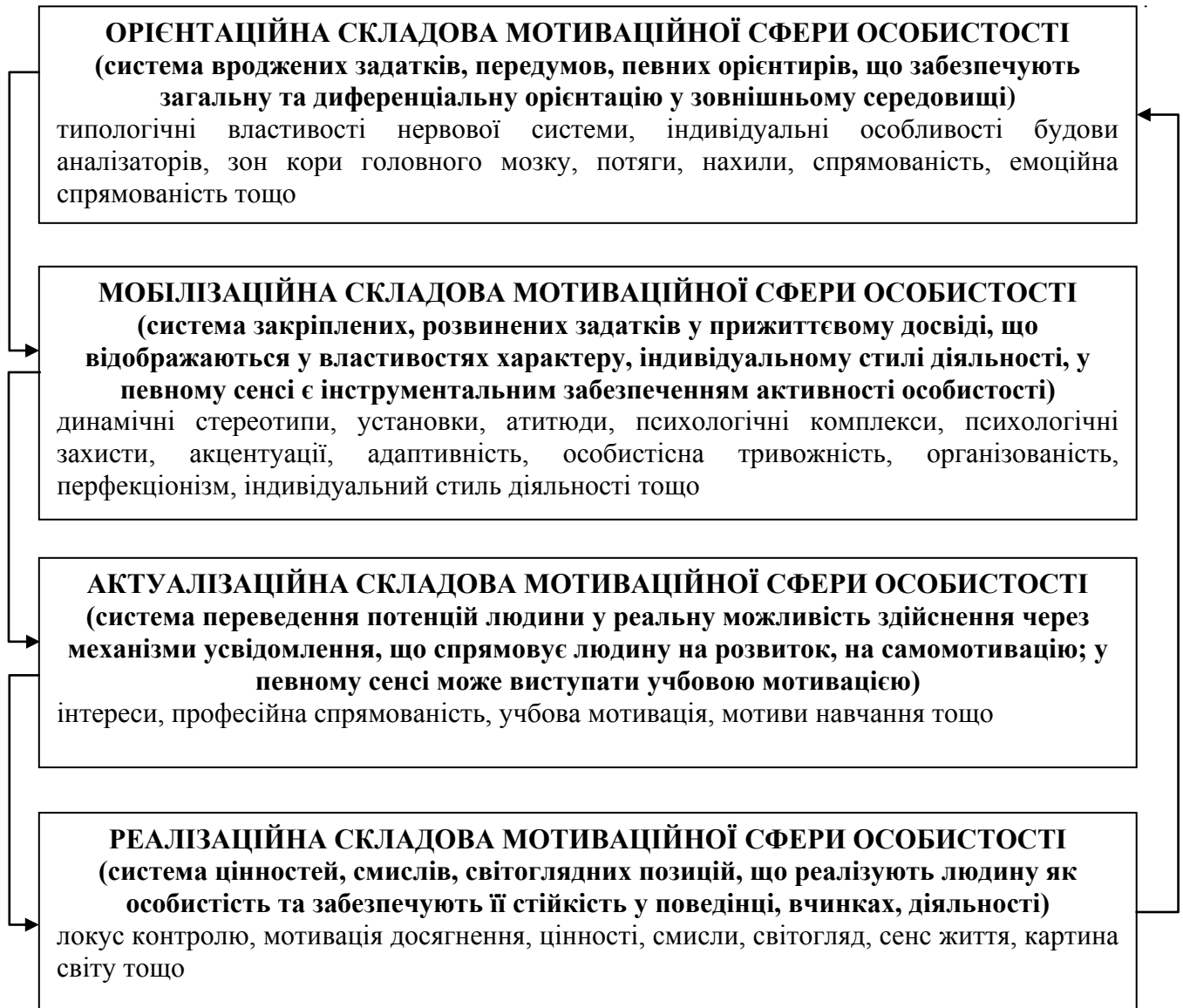

Рис. 1. Модель мотиваційної сфери особистості

В онтогенезі людини зазначені складові функціонують згідно діалектичних законів розвитку, забезпечуючи циклічний характер мотиваційної сфери особистості.

Аналіз поняття «психологічний чинник розвитку особистості» дає підстави розглядати його як внутрішню психічну передумову, що актуалізує процес розвитку особистості та детермінує напрям і характер його протікання. Психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості виділені на основі логіки освітнього процесу

та алгоритму функціонування мотиваційної сфери особистості. Психологічними чинниками розвитку мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів виступають: уявлення студентів про структуру і функціонально-динамічні особливості мотиваційної сфери особистості (відображені у дієвій самодостатній прогностичній моделі) як мету і зміст її розвитку у майбутніх психологів; здатність студентів досліджувати свої власні індивідуальні особливості мотиваційної сфери (цей чинник реалізується, задіюється в освітньому процесі шляхом оволодіння майбутніми психологами різноманітними методами й методиками вивчення, діагностування індивідуальних особливостей мотиваційної сфери за окремими емпіричними показниками її структурних компонентів); оволодіння способами моделювання типологій особистості за показниками мотиваційної сфери, здатність виявляти власний тип особистості за певними показниками мотиваційної сфери особистості з метою оптимальної ефективної самореалізації себе в межах відповідного типу, спираючись на сильні типологічні властивості для набуття позитивного досвіду навчально-професійної діяльності; становлення системи цінностей і смислів, що забезпечують життєву і професійну реалізацію особистості в соціумі на принципах внутрішньої свободи, любові, самодостатності, цілісності, стійкості, стабільності, почуття власної гідності з метою закріплення позитивного досвіду життєтворення.

У другому розділі **«Емпіричне дослідження особливостей мотиваційної сфери особистості студента-психолога»** висвітлено організаційно-методичні засади діагностичного дослідження особливостей мотиваційної сфери студентів-психологів за окремими показниками, подано аналіз результатів дослідження орієнтаційної, мобілізаційної, актуалізаційної та реалізаційної складових мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів, проаналізовано динаміку змін в мотиваційній сфері особистості студентів упродовж чотирьох років, описано особливості мотиваційної сфери студентів-психологів, схильних до пропусків занять.

Емпіричним дослідженням, яке проводилось упродовж 2010–2014 років, було охоплено 274 студенти спеціальностей «практична психологія» та «психологія» I–IV років навчання. Із загальної вибірки для поглибленого аналізу було виділено 40 осіб, що взяли участь у лонгітюдному дослідженні тривалістю чотири роки.

Діагностичний інструментарій містив 11 методик. Орієнтаційна складова мотиваційної сфери вивчалась за допомогою методики визначення структури емоційної спрямованості (за В. А. Семиченко). Для дослідження мобілізаційної складової мотиваційної сфери було виділено і виміряно наступні показники, через які вона проявляється: адаптивність (методика «Самооцінка адаптивності» (модифікований варіант методики С. І Болтівця)), особистісна тривожність (методика «Визначення рівня особистісної тривожності» (за Ч. Д. Спілбергом, адаптація Ю. Л. Ханіна)), організованість (тест «Ваша організованість» (за Є. І. Комаровим)), перфекціонізм (методика «Багатовимірна шкала перфекціонізму» (за П. Хьюїттом та Г. Флеттом, адаптація І. І. Грачової)). Дослідження актуалізаційної складової мотиваційної сфери здійснювалось за показниками мотивів отримання знань, оволодіння професією, отримання диплому (методика «Мотивація навчання у ВНЗ» (за Т. І. Ільїною)) і показником зовнішньої та

внутрішньої мотивації навчально-професійної діяльності (методика на визначення мотивації професійної діяльності (методика К. Замфір у модифікації А. А. Реана)). Реалізаційна складова мотиваційної сфери досліджувалась за показниками: мотивація досягнення (методика вивчення мотивації досягнення цілі та успіху і методика вивчення мотивації уникнення невдач (за Т. Елерсом)), локус контролю (тест СЛК – суб'єктивної локалізації контролю (модифікація шкали Дж. Роттера С. Р. Панталеєвим, В. В. Століним), ціннісні орієнтації (методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча)).

Емоційна спрямованість як показник орієнтаційної складової мотиваційної сфери досліджуваних характеризується тим, що на перших місцях знаходяться «комунікативні», «альтруїстичні», «гедоністичні» емоції, на останніх – «пугнічні», «естетичні», «гностичні». Це свідчить про те, що для студентів-психологів найбільше емоційне задоволення приносить спілкування, допомога людям та комфорт, а найменше – боротьба, краса та пізнання.

Аналіз результатів дослідження мобілізаційної складової мотиваційної сфери студентів-психологів виявив наступні особливості. За методикою «Самооцінка адаптивності» було виявлено, що 14,04 % студентів мають низький рівень адаптивності, 60,43 % – середній, 25,53 % – високий, тобто більшість студентів має середній рівень адаптивності. Низький рівень особистісної тривожності зафіксовано у 2,13 % майбутніх психологів, середній – у 54,47 %, високий рівень – у 43,40 %, при цьому середнє арифметичне показника тривожності за своєю величиною потрапляє у межі високого рівня, що свідчить про високу особистісну тривожність майбутніх психологів. Організованість у 53,62 % досліджуваних студентів має низький рівень, у 39,57 % – середній, і лише у 6,81 % – високий. Низький рівень перфекціонізму виявлено у 30,21 % досліджуваних, середній рівень – у 50,21 %, високий – у 19,58 %. Низький рівень перфекціонізму призводить до поверхового, безвідповідального ставлення до навчання, високий – також виконує негативну функцію: перфекціоністи часто не вкладаються у необхідні терміни виконання завдань.

Особливостями актуалізаційної складової мотиваційної сфери є домінування у студентів-психологів внутрішньої мотивації навчально-професійної діяльності, зовнішня позитивна мотивація знаходиться на другому місці, зовнішня негативна на останньому. Такі результати свідчать, що мотивування майбутніх психологів до навчання заохоченням чи покаранням є малоефективним. Учбова мотивація досліджуваних представлена домінуванням провідного мотиву навчання у вищому навчальному закладі «отримання диплому». На другому місці знаходиться мотив оволодіння професією, на останньому – отримання знань. Низький рівень прояву мотиву отримання диплому виявлено у 14,89 % студентів, середній – у 22,98 %, високий – у 62,13 %. Низький рівень прояву мотиву оволодіння професією виявлено у 13,62 % майбутніх психологів, середній – у 37,87 %, високий – у 48,51 %. Низький рівень прояву мотиву отримання знань виявлено у 24,68 % студентів, середній – у 35,74 %, високий – у 39,58 %. Більша частина досліджуваних (62,5 %) висловили свою згоду з твердженням «Мені дуже важко змусити себе вивчати як слід дисципліни, що прямо не стосуються моєї майбутньої спеціальності». Посилення

прагматичності, прагнення до звуження спеціалізації – характерне явище нашого часу. Але відмова від розширення світоглядних позицій не сприяє отриманню якісної вищої освіти, основне завдання якої – всебічний розвиток особистості майбутнього професіонала, а не лише формування навичок для майбутньої праці.

Реалізаційна складова мотиваційної сфери студентів-психологів має наступні особливості. Екстернальний локус контролю зафіксовано у 5,53 % студентів-психологів, амбівалентний – у 31,49 %, інтернальний – у 62,98 %. Це означає, що переважна більшість майбутніх психологів схильна покладати на себе відповідальність за все, що відбувається, а не на інших людей чи незалежні обставини. За результатами методики Т. Елєрса на визначення рівня мотивації досягнення успіху 8,51 % досліджуваних мають низький рівень мотивації досягнення успіху, 47,23 % – середній, 37,02 % – високий, 7,24 % – дуже високий. Низький рівень мотивації уникнення невдач виявлено у 25,11 % студентів, середній – у 48,51 %, високий – у 20,85 %, дуже високий – у 5,53 %. За допомогою методики М. Рокіча було встановлено середньогруповий ранг цінностей, яким майбутні психологи надають перевагу: на перших місцях стоять такі термінальні цінності як «любов», «здоров'я», «активне діяльне життя», на останніх – «творчість», «щастя інших», «пізнання». Аналіз останніх досліджень у цій галузі (Н. О. Антонова, О. П. Могилевець, І. І. Шлімакова, М. С. Ятчук) виявив, що така тенденція є характерною для більшості сучасних студентів-психологів. Інструментальні цінності, якими студенти-психологи керуються у житті, наступні: на перших місцях – «вихованість», «життєрадісність», «незалежність», на останніх – «непримиримість до недоліків у собі та інших людях», «ефективність у справах», «терпимість». Віднесення цінностей «ефективність у справах» та «терпимість» майбутніми психологами на останні місця розходиться з етичними вимогами до професійної діяльності психолога стосовно добросовісності та толерантності. Ця ситуація дещо компенсується тим, що цінність «непримиримість до недоліків у собі та інших людях» знаходиться також на останньому місці.

Результати лонгітюдного дослідження мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів засвідчили її відносну незалежність від змінної «час навчання в університеті». Наявність чи відсутність динаміки перевірялась за допомогою L-критерію Пейджа. В орієнтаційній та реалізаційній складових мотиваційної сфери особистості майбутнього психолога було виявлено певну стабільність структури емоційної спрямованості та системи цінностей студентів упродовж навчання (відчутні зміни відбулись стосовно 5 типів емоцій з 10 та у 10 цінностях з 36, при чому рідко яка тенденція змін перевищувала рівень статистичної значущості $p = 0,05$). У структурі емоційної спрямованості студентів ранг праксичних емоцій (задоволення від праці) з першого по другий курс дуже знижується, на третьому курсі він стає дещо вищим, а на четвертому – знову знижується, тобто для студентів переживання праксичних емоцій є більш бажаним на першому і третьому курсах, а на четвертому і, особливо, другому – студенти менше віддають їм перевагу. Ранг глоричних емоцій з першого по другий курс дещо знижується, до третього курсу дуже збільшується і дещо знижується на четвертому, тобто, у середньому, в процесі навчання у студентів збільшується потреба завоювати визнання, славу. З першого по

четвертий курс видно збільшення рангу гедоністичних емоцій, (задоволення від комфорту) та рангу пугнічних емоцій (задоволення від боротьби). Проте при цьому в структурі емоційної спрямованості навіть на четвертому курсі пугнічні емоції все ж таки мали низький ранг, а гедоністичні – високий. У системі ціннісних орієнтацій студентів ранг цінності «здоров'я» з першого по другий курс дещо знижується, на третьому курсі він стає максимально високим, а до четвертого курсу знижується навіть нижче, ніж на другому – тобто на третьому курсі студенти найбільше переймаються здоров'ям. Як відмічають викладачі, саме на третьому курсі у більшості студентів відбувається спад навчальної активності. Ранг цінності «цікава робота» є мінімальним на першому курсі, а на четвертому стає максимальним, що досить логічно – студент все більше поринає у світ професії психолога. Цінність «суспільне визнання» найбільші ранги має на другому та першому курсах, а на четвертому та, особливо, третьому – найнижчі. Ранг цінності «пізнання» стабільно зростає упродовж навчання, але навіть на четвертому курсі пізнання не виходить на головні позиції у системі ціннісних орієнтацій; на другому курсі «пізнання» навіть знаходиться у розряді цінностей, що відкидаються. Ранг цінності «розвиток», дещо підвищившись на другому курсі, стабільно знижується до четвертого. Цінність «свобода» студентів на третьому та четвертому курсах турбує дещо менше, ніж на першому та другому. Стосовно мотивації досягнення було виявлено значущу ($p < 0,01$) тенденцію зростання рівня мотивації уникнення невдач з першого по четвертий курс.

У студентів, схильних до пропусків занять, було виявлено порівняно високий рівень особистісної тривожності, низький рівень організованості, переважно інтернальний локус контролю, комунікативну та гедоністичну спрямованість. Мотивація до діяльності у досліджуваних переважно внутрішня, що ускладнює зовнішнє мотивування. Досліджувані цієї вибірки відмічають відсутність інтересу до навчання та наявність лінощів, навчання для них не є основним видом діяльності, а отже, навчально-професійна діяльність не стала провідною.

У третьому розділі **«Типологізація мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів»** обґрунтовано ортогональне співвідношення окремих показників мотиваційної сфери як метод побудови типології особистості, описано типологію особистості студентів-психологів за показниками «мотивація досягнення», «адаптивність–перфекціонізм», «учбова мотивація»; подано дані про рівень розвитку інтелектуальних здібностей різних типів за показником «мотивація досягнення»; представлено програму оптимізації розвитку мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів.

Для побудови типології особистості за показниками мотиваційної сфери було розроблено спеціальний метод. Суть методу полягає в тому, що у випадку, коли незважаючи на психологічну пов'язаність показників (наприклад, прагнення до успіху та прагнення до уникнення невдач, перфекціонізм та адаптивність), кореляційний зв'язок між ними незначний ($r < \pm 0,25$), висувається припущення про наявність нелінійного зв'язку між досліджуваними показниками та про ортогональність їхнього співвідношення. Ортогональний, іншими словами, квадріполярний характер співвідношення двох показників розглядається в якості

критерію для побудови типології. Наступним кроком є виділення чотирьох умовних типів особистості, виходячи з рівня прояву обох показників (високий/високий, високий/низький, низький/високий та низький/низький). Далі за допомогою дисперсійного аналізу на основі одержаних результатів про ряд інших психологічних характеристик особистості визначається статистична значущість відмінностей між типами. Якщо відмінності суттєві та статистично значущі за переважною кількістю психологічних характеристик, то припущення про наявність нелінійного зв'язку підтверджується. Таким чином було розроблено алгоритм побудови типології особистості, що одночасно може виступати методом аналізу нелінійного зв'язку суміжних психологічних параметрів.

Вище описаний метод було застосовано для доведення заснованого на спостереженні положення М. Ковінгтона про квадріполярне (ортогональне) співвідношення показників мотивації досягнення (прагнення до успіху та прагнення до уникнення невдач). У сучасній психології досить популярною є біполярна модель мотивації досягнення, де виділяється всього два мотиваційні типи («спрямовані на успіх», і «спрямовані на уникнення невдач»). Квадріполярна модель розширює можливості психологічного аналізу мотиваційної сфери особистості завдяки виділенню чотирьох типів особистості за показником «мотивація досягнення»: «оптимісти» – висока орієнтація на успіх, низький страх невдач; «сумлінні» – висока орієнтація на успіх, високий страх невдач; «самозахисники» – низька орієнтація на успіх, високий страх невдач; «ті, що змирилися» – низька орієнтація на успіх, низький страх невдач. У біполярній моделі описані лише «оптимісти» і «самозахисники», при цьому реально існуючі два інші типи особистості випадають з поля зору. «Оптимісти» характеризуються упевненістю в собі, гнучкістю, активною позицією в діяльності, їх поведінка орієнтована на досягнення. «Сумлінні» зазвичай є здібними, старанними і скрупульозними, але, на відміну від «оптимістів», не впевнені в своїх здібностях, часто схильні до високої тривожності і мають нестабільну самооцінку. «Самозахисники» також не впевнені в собі, але при цьому мають стабільно низьку самооцінку; і замість того, щоб, як «сумлінні», запобігти невдачі, спрямовують зусилля на зменшення негативних наслідків, що робить їх схильними до захисної стратегії самообмеження. «Ті, що змирилися» також мають низьку самооцінку і виділяються на тлі решти типів індивідуальністю до завдань, відсутністю будь-якої орієнтації на досягнення. Тривожність, що зустрічається у «тих, що змирилися», на відміну від тривожності «сумлінних» і «самозахисників», не пов'язана з орієнтацією на досягнення, а швидше відображає їх відчай і втрату надії, тобто, зрештою, навчену беспорядність.

Результати емпіричного дослідження дали можливість розширити уявлення про типи особистості за показником «мотивація досягнення». «Оптимісти» відрізняються кращою адаптивністю, мають порівняно меншу особистісну тривожність, середню організованість. Загальний рівень перфекціонізму – дещо вище середнього, однак знаходиться в межах норми за рахунок збалансованості його різновидів. Провідним учбовим мотивом є мотив оволодіння професією. «Сумлінні», як і оптимісти, адаптивні, але мають дещо більшу особистісну тривожність. З усіх типів «сумлінні» найбільш організовані та інтернальні, а також

мають найвищий рівень перфекціонізму, орієнтованого на себе, тобто схильні висувати високі вимоги до себе (часто надмірні). Провідним учбовим мотивом є отримання знань, при цьому інші мотиви теж сильно виражені, що робить «сумлінних» найвмотивованішими до навчання. «Самозахисники» зі всіх типів найменше адаптивні, мають найвищу особистісну тривожність, мало організовані і найбільш схильні до екстернальності; меншою мірою, ніж інші типи, висувають вимоги до себе (найнижчий рівень перфекціонізму, орієнтованого на себе). Провідним учбовим мотивом є отримання диплому. За показниками адаптивності, організованості, локусу контролю, перфекціонізму і учбової мотивації «ті, що змирилися» схожі з «самозахисниками»; основна відмінність між ними – у рівні особистісної тривожності – у «тих, що змирилися» вона нижче.

Аналогічну типологію було розроблено за критерієм співвідношення адаптивності та перфекціонізму. За показником «адаптивність–перфекціонізм» студенти були віднесені до чотирьох умовних типів: адаптивний перфекціоніст, дезадаптивний перфекціоніст, адаптивний неперфекціоніст і дезадаптивний неперфекціоніст. Адаптивні перфекціоністи характеризуються найвищим рівнем учбової мотивації, зокрема домінуванням мотиву отримання знань. Від усіх інших типів вони відрізняються високим рівнем прояву мотиву отримання диплому, при цьому мотив оволодіння професією менш виражений. Прагнення до успіху й організованість у адаптивних перфекціоністів також є найбільш вираженими порівняно з іншими типами. Рівень тривожності у них середній. Серед адаптивних перфекціоністів, як і серед адаптивних неперфекціоністів, зустрічається найбільша кількість людей з інтернальним локусом контролю. Дезадаптивні перфекціоністи мають середній рівень учбової мотивації, середній рівень прагнення до успіху і середній рівень інтернальності. Нарівні з адаптивними неперфекціоністами серед усіх типів вони демонструють найбільше прагнення до оволодіння професією. При цьому дезадаптивні перфекціоністи мають високий рівень особистісної тривожності й низьку організованість. Адаптивні неперфекціоністи за рівнем учбової мотивації і рівнем мотивації досягнення успіху схожі з дезадаптивними перфекціоністами, але, на відміну від них, характеризуються вищим рівнем інтернальності й організованості. Адаптивні неперфекціоністи мають найнижчий рівень особистісної тривожності. Дезадаптивні неперфекціоністи виділяються низьким рівнем усіх вимірних параметрів, окрім рівня особистісної тривожності, який у них є найвищим серед усіх типів.

Типологія студентів за показником «учбова мотивація» побудована аналогічно попереднім. На підставі результатів шкал «Отримання знань» і «Оволодіння професією» методики «Мотивація навчання у вищому навчальному закладі» представники вибірки були віднесені до чотирьох умовних типів. До першого типу увійшли студенти з низькими рівнями мотивації пізнання і оволодіння професією, до другого – з низьким рівнем мотивації пізнання, але з високим рівнем мотивації оволодіння професією, до третього – з високим рівнем мотивації пізнання і низьким рівнем мотивації оволодіння професією, до четвертого – з високими рівнями мотивації пізнання і оволодіння професією. Перший тип (низька мотивація як отримання знань, так і професії) характеризується найнижчим рівнем

перфекціонізму, орієнтованого на себе, низьким рівнем прагнення до успіху, низькою організованістю, середнім рівнем мотивації уникнення невдач. Локус контролю серед усіх типів є найбільш екстернальним. При тому, що практично всі характеристики першого типу спричиняють негативний вплив на успішність навчання, цей тип володіє певним потенціалом психологічного здоров'я (низький перфекціонізм, орієнтований на себе, невисокий страх невдач і екстернальність дозволяють студенту спокійно сприймати неуспіх у навчанні без почуття провини). Представники другого типу (орієнтовані тільки на оволодіння професією) мають середній рівень перфекціонізму, орієнтованого на себе, середній рівень прагнення до успіху й амбівалентний локус контролю. У них найменший страх невдач, але, як і у першого типу, низька організованість. Представники третього типу (орієнтовані тільки на пізнання) мають високі рівні всіх характеристик, окрім прагнення до успіху, яке знаходиться на середньому рівні. Представники четвертого типу (висока мотивація як отримання знань, так і професії) мають високі рівні всіх характеристик, що дозволяє їм бути найуспішнішим у процесі навчання. Одночасно високі рівні прагнення до успіху й уникнення невдач у представників четвертого типу свідчать, що більшість з них є «сумлінними».

Співставлення результатів визначення типу особистості за показником «мотивація досягнення» та результатів дослідження рівня розвитку інтелектуальних здібностей (за методикою Р. Амтхауера) дало неочікувані результати. За допомогою застосування дисперсійного аналізу було доведено, що представники типів особистості за показником «мотивація досягнення» статистично значущо (при $p \leq 0,02$) відрізняються між собою рівнем IQ: «самозахисники» – 117,9 б., «оптимісти» – 98,2 б., «ті, що змирилися» – 94,9 б., «сумлінні» – 85,9 б. Тобто, найвищий рівень інтелекту демонструють представники типу «самозахисники», найнижчий – «сумлінні».

Підсумком дисертаційного дослідження стала розроблена програма оптимізації розвитку мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів, що складається з трьох блоків: інформаційного, діагностичного та розвивального. Враховуючи напрям підготовки студентів – майбутніх психологів, в інформаційному блоці представлено сутність основних понять проблеми мотивації, модель мотиваційної сфери особистості, подано метод побудови типології особистості за окремими показниками мотиваційної сфери та опис психологічних характеристик типів особистості за показниками «мотивація досягнення», «адаптивність–перфекціонізм», «учбова мотивація». У діагностичному блоці представлено психодіагностичний інструментарій для виявлення індивідуальних особливостей мотиваційної сфери особистості кожного студента та визначення його типу. Розвивальний блок містить завдання та вправи на розвиток розуміння суті мотиваційних феноменів, усвідомлення власних сильних і слабких типологічних особливостей та уміння вибудовувати стратегію поведінки і діяльності, спираючись на сильні сторони власної мотиваційної сфери. Розроблена програма органічно вписується у навчально-професійну діяльність студентів-психологів і не потребує організації додаткових спеціальних занять.

ВИСНОВКИ

1. Впорядковано понятійну базу мотиваційної сфери особистості на основі застосування аксіоматичного підходу. Виділено вихідне поняття «нужда», яке покладено в основу визначення базових понять досліджуваного феномену (потреба, потяг, бажання, мотивація, мотив, намір, когнітивний контроль). Визначено поняття мотиваційної сфери особистості як ядро простору особистості, де перетинаються всі особистісні властивості, що визначають характер мотиваційних процесів, і яке задає спрямованість, забезпечує стійкість, стабільність та цілісність особистості.

Побудовано модель мотиваційної сфери особистості, що включає в себе орієнтаційну складову (як систему вроджених задатків, передумов, певних орієнтирів, що забезпечують загальну орієнтацію у зовнішньому середовищі), мобілізаційну складову (як систему закріплених у прижиттєвому досвіді задатків на рівні характеру, індивідуального стилю, що забезпечують стабільність життєдіяльності особистості), актуалізаційну складову (як актуалізацію потенційних можливостей особистості у процесі навчально-пізнавальної діяльності), та реалізаційну складову (систему цінностей, смислів, світоглядних позицій, що реалізують людину як особистість та забезпечують її стійкість у поведінці, вчинках, діяльності), які циклічно змінюють одна одну.

2. Обґрунтовано психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості: уявлення студентів про структуру і функціонально-динамічні особливості мотиваційної сфери особистості як мету і зміст її розвитку у майбутніх психологів; здатність студентів досліджувати різноманітними методами й методиками діагностування за окремими емпіричними показниками свої власні індивідуальні особливості мотиваційної сфери; оволодіння способом моделювання типологій особистості за показниками мотиваційної сфери та здатність виявляти власний тип особистості з метою оптимальної ефективною самореалізації себе в межах відповідного типу; становлення системи цінностей і смислів, що забезпечують життєву і професійну реалізацію особистості в соціумі з метою закріплення позитивного досвіду життєтворення.

3. Дослідження особливостей мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів виявило достатню стабільність окремих показників мотиваційної сфери особистості. Більшість студентів має середній рівень адаптивності, який не зростає протягом навчання; майже половина студентів мають високу особистісну тривожність, що не знижується від першого до четвертого курсу, переважаючи більшість студентів мають низьку організованість, яка не зростає впродовж навчання. Більшість майбутніх психологів мають інтернальний локус контролю, середній рівень мотивації досягнення (як прагнення до успіху, так і уникнення невдач), середній рівень перфекціонізму. Значну динаміку змін зафіксовано стосовно мотивації уникнення невдач, яка суттєво зростає у більшості студентів від першого до четвертого курсу. Отримання диплому є провідним мотивом навчання досліджуваних студентів-психологів, проміжне місце займає мотив оволодіння професією, мотив отримання знань знаходиться на останньому місці. Система ціннісних орієнтацій та структура емоційної спрямованості дещо відрізняється від

обумовленої вимогами професії психолога та соціальним статусом студента – у системі цінностей майбутніх психологів цінності «творчість», «щастя інших», «пізнання», як і спрямованість на гностичні та естетичні емоції, займають у рейтингу останні місця. Студенти, схильні до пропусків занять, мають порівняно високий рівень особистісної тривожності, низький рівень організованості, переважно інтернальний локус контролю, комунікативну та гедоністичну спрямованість. Мотивація до діяльності у досліджуваних переважно внутрішня, що ускладнює зовнішнє мотивування. Більшість представників цієї вибірки відмічають відсутність інтересу до навчання та наявність лінощів, навчання для них не є основним видом діяльності.

4. Розроблено алгоритм побудови типології особистості, що одночасно може виступати методом аналізу нелінійного зв'язку суміжних психологічних параметрів. Критерієм для побудови типології особистості виступає ортогональний (квадріполярний) характер співвідношення двох нелінійно пов'язаних показників. Удосконалено квадріполярну типологію за показником «мотивація досягнення», розширено опис типів «оптимісти», «сумлінні», «самозахисники», «ті, що змирилися». Розроблено типологію особистості за показниками «адаптивність–перфекціонізм», за якою виділено типи: адаптивний перфекціоніст, дезадаптивний перфекціоніст, адаптивний неперфекціоніст і дезадаптивний неперфекціоніст. Також представлено типологію особистості за показником «учбова мотивація».

5. З урахуванням психологічних чинників розроблено програму оптимізації розвитку мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів. Програма складається з трьох блоків: інформаційного, діагностичного та розвивального. Метою програми є створення умов для актуалізації професійно важливих уявлень про феномен мотиваційної сфери особистості, здатності виявляти тип особистості за показниками мотиваційної сфери та професійно орієнтованих цінностей і смислів. Розроблена програма органічно вписується у навчально-професійну діяльність студентів-психологів і не потребує організації додаткових спеціальних занять.

Здійснене дисертаційне дослідження не претендує на остаточне і вичерпне вирішення зазначеної проблеми. Вирішення поставлених завдань відкрило ще більше питань, які виходять далеко за межі формату дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук, що, власне, й підкреслює надзвичайну перспективність вивчення мотиваційної сфери особистості. Доцільним є подальше несуперечливе розширення аксіоматичної моделі мотиваційної сфери особистості за рахунок виявлення нових показників, удосконалення побудованих типологій особистості, залучення до дослідження не лише студентів-психологів, а й студентів інших спеціальностей та старшокласників.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Подшивайлов Ф. М. Соотношение мотивации достижения успеха и мотивации избегания неудач: от биполярности в теории к квадриполярности на практике / Федор Михайлович Подшивайлов // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. –

К. : Видавництво «Фенікс», 2014. – Т. XII. Психологія творчості. – Випуск 20. – С. 284–293.

2. Подшивайлов Ф. М. Динаміка емоційної спрямованості як показника мотиваційної сфери майбутніх психологів (на матеріалі лонгітюдного дослідження) / Федір Михайлович Подшивайлов // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К. : Видавництво «Фенікс», 2015. – Т. XII. Психологія творчості. – Випуск 21. – С. 276–284.

3. Подшивайлов Ф. Динаміка ціннісних орієнтацій як складової мотиваційної сфери особистості студента (на матеріалі лонгітюдного дослідження) / Федір Подшивайлов // Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Психологія». – Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. – Випуск 35. – С. 177–190.

4. Подшивайлов Ф. Особливості мотиваційної сфери особистості інтелектуально обдарованих старшокласників / Федір Подшивайлов // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: Збірник наукових праць. Випуск 13. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2014. – С. 140–145.

5. Подшивайлов Ф. М. Мотивація досягнення та рівень розвитку інтелектуальних здібностей старшокласників / Федір Михайлович Подшивайлов // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2015. – № 4 (35). – С. 42–46.

6. Подшивайлов Ф. М. Теоретико-методологічні засади визначення поняття мотиваційної сфери особистості / Федір Михайлович Подшивайлов // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2015. – № 10 (41). – С. 19–23.

7. Podshivajlov F. M. To the potentiality of students' typology creation by the criterion of academic motivation / F. M. Podshivajlov // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – Budapest, 2015. – Issue 59, III (30). – С. 69–72.

8. Подшивайлов Ф. М. Моделирование типологии мотивационной сферы личности студента по критерию соотношения перфекционизма и адаптивности / Ф. М. Подшивайлов // Электронный журнал «Общество. Культура. Наука. Образование». – 2015. – Выпуск 2. – Режим доступа: http://cipv.ru/static.php?mode=page_493.

9. Подшивайлов Ф. М. Динаміка рівня мотивації уникнення невдач студентами-психологами упродовж навчання (результати лонгітюдного дослідження) / Ф. М. Подшивайлов // Актуальні проблеми практичної психології: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (6–7 листопада 2014 року) / заг. ред. В. М. Поліщук. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2014. – С. 109–112.

10. Подшивайлов Ф. М. Психологическое обеспечение развития мотивационной сферы личности одарённого ребёнка (из опыта создания школы нового типа) / Ф. М. Подшивайлов, Л. И. Подшивайлова // Из опыта создания региональных моделей сопровождения и поддержки одарённых и перспективных детей: сборник научно-методических материалов. – Челябинск : ЧИППКРО, 2015. – С. 44–52.

11. Подшивайлов Ф. М. Особливості мотиваційної сфери студентів, схильних до пропусків занять / Ф. М. Подшивайлов // Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки : матер. II щорічної Всеукр. наук.-практ. конф. (19 квітня 2012 р.) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ГУОН КМДА, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – С. 212–219.

12. Подшивайлов Ф. Мотиваційне забезпечення розвитку творчого потенціалу особистості / Федір Подшивайлов, Лідія Подшивайлова // Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД : матеріали X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції : збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – С. 271–272. – Режим доступу: <http://conferences.neasmo.org.ua/node/2105>.

13. Подшивайлов Ф. Динаміка мотиваційної сфери особистості студента-психолога / Ф. Подшивайлов // Магістерські дослідження : тематичний огляд та анотації кваліфікаційних робіт за ОКР «магістр». – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. – С. 251–253.

14. Подшивайлов Ф. Запобігання формуванню навченої безпорадності як чинника пропусків занять студентами / Ф. Подшивайлов // Наукові студії студентів-грінченківців : Журнал студентських наукових праць. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – № 1 (5). – С. 25–27.

15. Подшивайлов Ф. Розвиток лідерських якостей та відповідальності студентів у межах малої соціальної групи / Ф. Подшивайлов // Наукові студії студентів-грінченківців : Журнал студентських наукових праць. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2010. – № 1 (4). – С. 118–119.

16. Подшивайлов Ф. М. Мотиваційна сфера особистості: діагностично-розвивальний путівник. Методичні рекомендації / Ф. М. Подшивайлов, О. П. Сергеєнкова. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2015. – 55 с.

АНОТАЦІЇ

Подшивайлов Ф. М. Психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості майбутнього психолога. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна і вікова психологія. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2015.

У дисертації на основі аксіоматичного підходу впорядковано понятійну базу проблеми мотиваційної сфери особистості. Побудовано модель мотиваційної сфери особистості, що включає орієнтаційну, мобілізаційну, актуалізаційну і реалізаційну складові, які послідовно переходять одна в одну, утворюючи чотирьохтактний цикл. Визначено психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів.

Висвітлено організаційно-методичні засади діагностичного дослідження особливостей мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів за окремими показниками, подано аналіз результатів дослідження складових мотиваційної сфери особистості, проаналізовано динаміку змін в мотиваційній сфері особистості

майбутніх психологів упродовж чотирьох років, описано особливості мотиваційної сфери студентів-психологів, схильних до пропусків занять.

Представлено типологізацію мотиваційної сфери особистості, обґрунтовано ортогональність співвідношення окремих показників мотиваційної сфери як метод побудови типології особистості. Описано типології особистості студентів-психологів за показниками «мотивація досягнення», «адаптивність–перфекціонізм», «учбова мотивація». Розроблено програму оптимізації розвитку мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів.

Ключові слова: мотив, мотивація, мотиваційна сфера особистості, психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості, мотивація досягнення, ціннісні орієнтації, адаптивність, перфекціонізм, учбова мотивація, типологія особистості за показниками мотиваційної сфери, квадріполярна модель мотивації досягнення.

Подшивайлов Ф. М. Психологические предпосылки развития мотивационной сферы личности будущего психолога. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Киевский университет имени Бориса Гринченко, Киев, 2015.

В диссертации систематизированы и обобщены современные подходы к изучению проблемы мотивации. На основе аксиоматического подхода упорядочено понятийную базу проблемы мотивационной сферы личности. Разработана модель мотивационной сферы личности, включающая ориентационную, мобилизационную, актуализационную и реализационную составляющие, последовательно переходящие одна в другую и образующие четырёхтактный цикл. Определены психологические предпосылки развития мотивационной сферы личности будущих психологов: представление о мотивационной сфере, её структуре, механизмах, свойствах, отражённых в модели мотивационной сферы личности; умение определять и задействовать студентами-психологами свои собственные ресурсы в процессе деятельности; овладение в процессе обучения способами моделирования психологических явлений и построения типологий личности; ценности и смыслы, заложенные в образовательный процесс профессиональной подготовки психолога.

Поданы результаты эмпирического исследования особенностей мотивационной сферы личности студента-психолога. Отражены организационно-методические основы диагностического исследования особенностей мотивационной сферы личности будущих психологов по отдельным показателям, представлен анализ результатов исследования ориентационной, мобилизационной, актуализационной и реализационной составляющих мотивационной сферы личности, проанализирована динамика изменений в мотивационной сфере личности будущих психологов на протяжении четырех лет, описаны особенности мотивационной сферы студентов-психологов, склонных к пропускам занятий.

Представлена типологизация мотивационной сферы личности, обоснована ортогональность соотношения отдельных показателей мотивационной сферы как метод построения типологии личности. Описаны типологии личности студентов-

психологов по показателям «мотивация достижения», «адаптивность–перфекционизм», «учебная мотивация». Разработана программа оптимизации развития мотивационной сферы личности будущих психологов

Ключевые слова: мотив, мотивация, мотивационная сфера личности, психологические предпосылки развития мотивационной сферы личности, мотивация достижения, ценностные ориентации, адаптивность, перфекционизм, учебная мотивация, типология личности по показателям мотивационной сферы, квадripолярная модель мотивации достижения.

Podshyvailov F. M. Psychological premises of development of future psychologist's motivational sphere of personality. – Manuscript.

Dissertation for a Candidate of Science in Psychology, specialty 19.00.07 – Pedagogical and Age Psychology. – Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2015.

In the dissertation on the axiomatic approach background the conceptual base of personality's motivational sphere is ordered. The model of personality's motivational sphere is created. It includes orientation, mobilization, actualization and realization components, which sequentially turn one into another, generating a four-stroke cycle. The psychological premises of development of future psychologists' motivational sphere of personality are defined.

The organizational and methodical principles of the diagnostic research of psychological features of future psychologists' motivational sphere of personality on certain characteristics are observed, the analysis of the personality's motivational sphere components research results is given, the dynamics of changes in future psychologists' motivational sphere of personality during four years is analyzed, the features of students-psychologists', inclined for non-attendance of studies, motivational sphere are described.

The typologization of personality's motivational sphere is presented, the orthogonality of certain motivational sphere's characteristics as a typology creation method is grounded. The typologies of students-psychologists' personality on the criterion «achievement motivation», «adaptivity-perfectionism», «academic motivation» are described. The program of development optimization of future psychologists' motivational sphere of personality is composed.

Key words: motive, motivation, personality's motivational sphere, psychological premises of development of personality's motivational sphere, achievement motivation, value orientations, adaptivity, perfectionism, academic motivation, personality's typology on the criterion of motivational sphere, quadripolar model of achievement motivation.